

הארץ | דעות

בזכות השכחה

מדוע צריכה ישראל לשכוח את השואה ולהביט קדימה אל עתידה. פורסם במקור בעיתון "הארץ" בשנת 1988 ומובא שוב עם מות

יהודה אלקנה 13 באוקטובר 2012

יהודה אלקנה, 2012-1934

כילד בן עשר נלקחתי לאושוויץ ועברתי את השואה. שוחררתי על-ידי הרוסים וביליתי כמעט חדשיים ב"מחנה שחרור" רוסי. יותר מאוחר סיכמתי לעצמי, שהתנהגות דומה איפיינה רבים מהאנשים שנתקלתי בהם: גרמנים, אוסטרים, קרואטים, אוקראינים, הונגרים, רוסים ועוד. היה לי ברור שמה שאירע בגרמניה יכול לקרות בכל מקום, ולכל עם, גם לעמי. מאידך, הכרתי בכך שאפשר למנוע אירועים כאלה באמצעות חינוך הולם, ובהקשר פוליטי מתאים.

לא היה, ואין שום תהליך היסטורי הכרחי שחייב להביא לרצח עם בידי עם אחר. במשך עשרות שנים אחרי עלותי ארצה (עליתי עם קום המדינה), לא נתתי את דעתי במודע לשאלה אם יש לשואה מסר חינוכי פוליטי סדור. כנראה בניתי את עתידי ולא עסקתי בהכללה תיאורטית על השימוש בעבר. לא שהדחקתי או שסירבתי לדבר על מה שעבר עלי. לא פעם דיברתי עם ארבעת ילדי על העבר, ועל מסקנותי האישיות ממנו. שיתפתי אותם ברגשותי ובהרהורי – אבל עשיתי זאת רק במישור האישי. רתיעתי מלעקוב אחר משפט אייכמן, התנגדותי החזקה למשפט דמיאניוק וסירובי להתלוות אל ילדי לביקורים ב"יד ושם", נרשמו אצלי כנטייה פרטית, אולי אידיאליסטית במקצת. היום נראים לי הדברים אחרת.

בשבועות האחרונים בשיחות עם חברי, אני מרגיש יתרון מוזר על ילידי הארץ שלא עברו את השואה. כל אימת שמדווחים על "חריג", הם מסרבים בתחילה להאמין ורק אחרי שהמציאות טופחת על פניהם הם נכנעים לעובדות; רבים מאבדים כל קנה מידה ומוכנים להאמין ש"כולם כך" או ש"צה"ל כזה", ויש שלבם מלא שנאה הן לעושי מעשים אלה והן לערבים שמביאים אותנו לכך.

חרדה קיומית

רבים חושבים שרוב העם אכול שנאה תהומית לערבים, ומאיך בטוחים שאמנם יש שנאה תהומית מצד הערבים אלינו. לי כל זה אינו קורה. ראשית, אין אירוע "חריג" שלא ראיתי במו עיני; אין זו אמירה סתמית: הייתי עד ראייה למקרה אחר מקרה; ראיתי דחפור קובר אנשים חיים, ראיתי קבוצת אנשים משתוללת עוקרת מכשירי הנשמה מפי זקנים בבתי חולים, ראיתי חיילים באובדן עשתונות שוברים ידיים לאוכלוסייה אזרחית, לרבות ילדים. לדידי אין חדש. עם זאת, איני מכליל, איני חושב שהכל שונאים אותנו, איני חושב שכל עם ישראל שונא ערבים, ואף איני שונא את מבצעי ה"חריגים" – מה שכמובן אינו אומר שאני מוחל על מעשים אלה, או שאיני מצפה שיטפלו בהם בכל חומרת הדין.

לעומת זאת, אני תוהה על שורשי הדברים. הרי אינני משתייך לאלה המאמינים שמחצית העם הזה הם חיות ברטליות. ודאי איני משתייך לאלה הרואים באובדן עשתונות ובברוטליות תופעה עדתית. אין קשר בעיני בין התנהגות חסרת שליטה לבין קיצוניות אידיאולוגית. ומאיך, פאנאטיות אידיאולוגית מאפיינת יותר את היהדות שבאה מרוסיה, פולין וגרמניה מאשר את היהדות שמקורה בארצות אפריקה או אסיה.

יש כאלה הסוברים שהלחץ הביטחוני, הכלכלי והחברתי יצר דור שרובו הגדול מתוסכל ואינו רואה עתיד לעצמו במובן האישי-הקיומי הפשוט – הסיכוי לרכוש לימודים ומקצוע, האפשרות להתפרנס בכבוד ולהשיג דיור נאות ותנאי חיים סבירים. קשה לאמוד את נכונותה של סברה זו ובעיקר את גודל שכבת האוכלוסייה שעליה חל כביכול תסכול מעין זה. ידוע היטב שתסכול אישי מסוגל להביא לכל התנהגות חריגה.

בזמן האחרון אני הולך ומשתכנע, שלא תסכול אישי, כגורם פוליטי-חברתי, מניע את החברה הישראלית ביחסה לפלשתינאים, אלא חרדה קיומית עמוקה, הניזונה מפרשנות מסוימת של לקחי השואה, ומהנכונות להאמין שהעולם כולו נגדנו ואנחנו הקורבן הנצחי. אני רואה באמונה עתיקת יומין זו, שכה רבים שותפים לה כיום, את ניצחונו הטרגי של היטלר. מאושוויץ יצאו, בניסוח סמלי, שני עמים: מיעוט הטוען "זה לעולם לא יקרה עוד", ורוב מבוהל וחרד הטוען "זה

לעולם לא יקרה לנו עוד".

סכנה לדמוקרטיה

מובן מאליו שאם אלה שני הלקחים האפשריים היחידים, הייתי שותף כל חיי לתפיסה הראשונה ובתפיסה השנייה ראיתי אסון. אבל דברי מכוונים כאן לא לתמיכה באחת משתי תפיסות אלה, אלא לטענה נורמטיבית, שכל לקח חיים או תפיסת חיים שמקורה בשואה הם אסון. מבלי להתעלם מהחשיבות ההיסטורית הנודעת לזיכרון קיבוצי, אווירה שבה עם שלם קובע את יחסו להווה ומעצב את עתידו בהתייחסות מרכזית ללקחי העבר, היא אסון לעתידה של חברה הרוצה לחיות בשלווה יחסית ובביטחון יחסי ככל העמים.

ההיסטוריה והזיכרון הקיבוצי הם חלק בלתי נפרד מתרבותו של עם, אך אין, ואסור, לתת לעבר שליטה בקביעת עתידה של חברה ובגורלו של עם. עצם קיומה של הדמוקרטיה נתון בסכנה כאשר זיכרון קורבנות העבר משתתף כגורם פעיל בתהליך הדמוקרטי. על האידיאולוגים של משטרים פאשיסטיים הבינו זאת היטב. אין זה מקרה שעיקר המחקר על גרמניה הנאצית עוסק בנושא המיתוסים הפוליטיים של הרייך השלישי. הישענות על לקחי העבר לצורך בניית העתיד, שימוש בסבל העבר כטיעון פוליטי, הם כשיתוף המתים בתהליך הדמוקרטי של החיים.

ג' פרסון, מאבות מייסדיה של האומה האמריקאית, כתב מפורשות באחד ממכתביו הפוליטיים, שדמוקרטיה וסגידה לעבר אינן הולכות יד ביד דמוקרטיה היא טיפוח ההווה והעתיד; טיפוח ה"זכור" והתמכרות לעבר חותרים תחת יסודות הדמוקרטיה.

להערכתנו, בלא החדרת השואה כה עמוק לתודעה הלאומית, גם הקונפליקט בין יהודים ופולשתינאים לא היה מביא כה רבים למעשים "חריגים", וייתכן אף שהתהליך המדיני לא נתקע מבוי סתום.

קריאה לשנאה

איני רואה סכנה גדולה יותר לעתידה של מדינת ישראל מאשר העובדה

שהשואה הוחדרה בשיטתיות ובעוצמה לתודעתנו של כל הציבור הישראלי, גם לאותו חלק שלא עבר את השואה, וכן לדור הבנים שנולדו וגדלו כאן. בפעם הראשונה אני מבין את חומרת מעשינו, כאשר במשך עשרות שנים שלחנו כל ילד וילד בישראל לבקר שוב ושוב ב"יד ושם". מה רצינו שילדים רכים יעשו בחוויה הזאת? דיקלמנו באטימות מוחין ואף באטימות לב, ומבלי לפרש - "זכור!" לשם מה? מה אמור הילד לעשות בזיכרונות אלה? בעבור רבים מאוד תמונות הזוועה עשויות להתפרש כקריאה לשנאה. "זכור" יכול להתפרש כקריאה לשנאה מתמשכת ועיוורת.

ייתכן שחשוב שהעולם הגדול יזכור. גם בזה אני בטוח, אבל בכל מקרה זו אינה דאגתנו. כל עם ועם, לרבות הגרמנים, יחליט בדרכו הוא ומתוך שיקוליו אם רצונו לזכור. עלינו, לעומת זאת, לשכוח. אני רואה היום תפקיד פוליטי וחינוכי חשוב יותר למנהיגי האומה הזאת מאשר להתייצב לצד החיים, להתמסר לבניית עתידנו, ולא לעסוק, השכם והערב, בסמלים, בטקסים ובלקחי השואה. עליהם לשרש את שליטתו של ה"זכור" ההיסטורי על חיינו.

הדברים שנכתבו הם חריפים ושלא כדרכי, כתובים בשחור-לבן. אין זה מקרה או מצב רוח חולף. לא מצאתי דרך טובה יותר להצביע על חומרת המצב. למעשה, ידוע לי היטב שאין אומה שוכחת, או צריכה לשכוח לחלוטין את עברה על כל פרקיו. וכמובן, יש מיתוסים אחרים החיוניים לבניית עתידנו, כמו מיתוס ההצטיינות או מיתוס היצירתיות, ובוודאי שאין כוונתי שיפסיקו ללמד את דברי ימי העם. ניסיתי להילחם בהמשך קביעת השואה כציר מרכזי בהווייתנו הלאומית.